Edl András

KÉP A FOLTOS TÜKÖRBEN

Megjegyzések a modernitás, a gép és az észlelés kapcsolatáról

„Hogy azzá légy, amivé lenned kell,
el kell vetned, ami vagy."
Eckhart Mester

A meghívót megkaptuk. Szerencsére ez egy olyan meghívás, amit nem vonnak vissza. Mindig is ott volt, nem kaptuk semmikor, és nem is valaki küldte. Egyszerűen csak ott van. Az, mondjuk, kellemetlen tulajdonsága, hogy eldobni nem lehet. Nem megy sehová. Ideig-óráig meg lehet feledkezni róla, vagy ide-oda pakolgatni, feltenni abba a dobozba a karácsonyi üdvözlőlapok, régi levelek közé, esetleg belekeverni a hivatalos papírok mappába, de attól még ott van. S ahogy ez lenni szokott, rendszeresen előkerül. Utálni is lehet, letagadni, fogadkozni, hogy én ugyan soha el nem megyek, extrém esetben felszögelni a falra, netán célba dobni rá. Ha kedvünk támad, néha leköpni, sőt az érkező vendégeket is erre bíztatni. Ezt mind lehet, de attól még nem megy sehová. Hogy is néz ki ez a meghívó? Sehogy és bárhogy. Most éppen az írást választottunk eszközként, hogy erre a meghívóra emlékeztessünk, de ezt el is lehetne táncolni, megzenésíteni, megfesteni, vagy cselekvő példaként bemutatni. A jó hír, hogy bármikor és bárhol elkezdhető. Egyrészt mert nincs ideális pillanat. Másrészt van, éppen most. Mihez meghívó? Az eseménynek nem adtak nevet sem, de mi most írjuk azt kísérletképpen: a modern világ kérgének lefejtése, a makacs foltok eltüntetése.

Elsőre ez nem feltűnő. Van, aki elfogadja a meghívást, és amint a kéregfejtő játékba beszállt, szembetalálja magát azzal a feladattal, hogy a világgal kezdenie kell valamit. Nem lendületesen megmenteni, legalábbis nem úgy, ahogy eddig próbálták. Ennek az eredményét már láttuk párszor. Ha felgyűrt ingujjal most kezdenék neki, nem lennék különb, mint a leprás, aki kézrátétellel akarja gyógyítani a gyermekosztály betegeit. Szóval nem így. Hanem magam és a világ viszonyát rendezni kell. Alapesetben az egész egy nagy káosz, semmiről nem tudni, hogy micsoda, térkép nincs, felszerelés nincs, vezető nincs, vagy késik, semmi nincs. Vagyis inkább az van nálam, amit egészen addig összegyűjtöttem, megtanultam, elsajátítottam, ha akartam, ha nem. Hogy ennek mi az oka, igazságos vagy sem, jól állok vagy sem, ez nem lényegtelen, de igazából senkit nem érdekel, ezért plusz pontot osztani nem fognak. Lehet keresni egy játékvezetőt kisírt szemmel, hogy mentsen fel, de nincs sehol.

✣

Amint elkezdjük, a feladat bonyolultsága egészen megdöbbentőnek tűnik. Az is kezd gyanús lenni, hogy sosem volt az ember kívülálló, ha elfogadta a meghívást, ha nem. Ahogy Heidegger megfo-

galmazta: itt találja magát, a világban-benne-lét állapotában.[1] Megpróbálunk ilyenkor körülnézni, hogy mi történik, egyáltalán, hol vagyunk. Egy stabil fogódzó, egy kilátópont fellelése őselemi vágy. Látni. De ez alatt itt nem azt értjük, hogy miképpen jut el X inger az adott érzékszervbe, Y módon átalakul, majd egy adott agyterületen, miképpen lesz belőle Z kép. Nem így látunk és nem is ez érdekel minket. Hanem, hogy a dolgoknak milyen értelme, jelentése van. Milyen kapcsolatban van velünk? Merre vezetnek?

Már a modern pszichológia is felismerte, a puszta érzékelésből úgy lesz észlelés, tehát a jelenségek értelemmel és értékkel felruházása, hogy azt mindig befolyásolja az aktuális pszicho-fizikai állapotom, a meggyőződéseim, illetve elvárásaim összessége. Ezt összefoglalóan felülről vezérelt folyamatnak nevezik.[2/3] Tehát, hogy miképp észlelem a világot, hogy mi a világ, az a saját tudatállapotomtól függ. Egy tárgy, egy helyszín, egy ember és az összes jelenség mennyire más, amikor beteg vagyok, jókedvem van, rosszkedvem van, fáradt vagyok, szerelmes vagyok, gyászolok, és így tovább. Azt is eldönti, egyáltalán valamit észreveszek-e, tehát, hogy számomra létezővé válik-e a tudati térben. Ehhez a tapasztalathoz kapcsolva talán könnyebben érthetővé válik a hat létsíkról szóló buddhista tanítás. Ezek az istenek, a félistenek, az éhes szellemek, az emberek, az állatok és a pokol birodalma. Ez a tanítás többféleképpen megragadható. Számunkra most az az értelmezés fontos, ami azt mondja, ezek nem hat külön világ, mintha hat külön bolygó lenne. Ez ugyanez a világ. Épp itt, ahol most vagyunk. Egy van. Így ugyanazt a jelenséget, egy épületet az „éhes szellem" tudatállapotában időző másképp látja, mint az „ember".[4] Az egyik számára valamiféle undorító massza, míg nekünk egy kődarab. S ez nem csak metafora, ami szerint, akivel éppen szakítottak az nagyon szenved, ezért szegény egy pokoli időszakon megy át. Gondoljunk az őrültekre, miféle világ lakói ők. Vagy ha így könnyebb, kövessük Dino Buzzati gondolatát Hieronymus Bosch festményeit illetően. Képei alakjait nem úgy szemlélte, mint holmi jelképeket. Rövid írása szerint Bosch azt festette meg, amit *tényleg* látott. Szörnyalakokat, akik *valóban* épp kínozzák az embereket.[5]

✣

Az eddigiekből láthatjuk, hogy létezik egy bizonyos szűrő, ami az észlelésünket befolyásolja. Nem ismert módon, és nem észrevehetően, hiszen ezek lényege, hogy szinte észrevétlenül épülnek fel. S mivel értelmezéseink maguktól értetődőnek tűnnek, nem is vesszük észre őket. Hogy jobban megérthessük miről is van szó, lássuk elsőként öt érzékszervünket. Miután az olvasó erre rábólintott, meg kell jegyezzük, hogy nem mindenkire alkalmazható leírást kívánunk adni, hanem alapelveket, amelyeket rajtkőként felhasználva megkezdhető érzékelésünk illetve észlelésünk megismerése. A tükör megtisztítása.

Kiindulópontunk, hogy amit cselekszem, azt voltaképpen gyakorlom. Ennélfogva, amikor észlelek, gyakorlok. Ha csak egyszer hajtom végre, csak egyszer gyakoroltam. Ha tízszer, akkor tízszer. Ha ezerszer megcsinálom, az már talán az automatikusan végbemenő folyamatok körébe tartozik. Azzal talán mindenki egyetért, hogy nem mindegy, mit és hogyan gyakorlok a rendelkezésemre álló időben. Ha nincs egy tapasztalt tanítóm, nem tudom mit és hogyan gyakoroljak, vagy ha rossz eszközökkel dolgozom, eredményeim silányabbak lesznek. Nézzük meg, a modern világ minek a gyakorlása felé hajtja az embert.

✣

A tapintás, akárcsak az ízlelés, rendkívül rövid hatótávú. Leginkább a bőr az a szerv, amihez

köthetjük. Részben a halmazállapotot érzékeli, másrészt viszont az akadályt, amibe a test ütközik. Viszont az individualizmus és az élet szigorúan biológiai szintre redukálása, akárcsak a test és a lélek éles szembeállítása a tapintásra ugyanúgy kihatott. A test határa alapvető szereppel bír a „belső", az „én" és a „külső", a „más" meghatározásában. Esetleg még a felület milyenségének meghatározását kötik hozzá. Ezért a tapintás a határ szerve. Viszont a határon át is lehet kelni, így a tapintás használatának van egy másik szerepe, ami a kapcsolatfelvételé. Ez az érintés. Valami megérintése, így a lehető legközelebbre engedése egy teljesen más vonalat is képvisel, akárcsak valami megízlelése és lenyelése. Az ilyen szintű közelség és közvetlen kapcsolat értése hozta azokat a szabályokat, amelyek korlátozták, ki és mit érinthet meg, milyen feltételekkel. Hogy a modern ember ezt egyszerűen kirekesztésnek vagy babonának tartja, helytelen. Ez inkább azt jelenti, a modern világ valami megértésére már képtelen. Felvethető kérdésként, mert a válasz nem egyértelmű: mi kell, hogy valaki egy kézfogást elfogadjon? Mi kell, hogy egyáltalán felajánlhasson? De talán ez nem is igaz. A modern világ talán nem vesztette el ezt a képességet, csak hazudik róla. Elvégre nem érinthet meg bárki, bármilyen pontot a testünkön, és a társadalmi ranglétrán a nagy különbségek esetén még mindig felháborodást szülhet, ha az alacsonyrangú kezet akar fogni egyenrangúként. Így ezt ki lehet fejezni, de a tisztaságra nem szabad törekedni. A lelki minőség kifejezése, annak átadása vagy megtartása nem kifejezhető többé, így az érintés, a tapintás, máris korlátozott.

Azért, hogy az érintésről másképp is tudjunk gondolkozni, javaslunk egy kísérletet. Próbáljuk a másik ember szemébe nézést tapintásnak, azaz a legközvetlenebb kapcsolatfelvétel egy fajtájának, a testünk kiterjesztésének tekinteni. Ugyanígy megtehetjük ezt a másik ember megszólításával, köszöntésével. Esetleg a másik szavaira való élénk figyeléssel. Nem szeretnénk túlságosan okkult területre tévedni. De ez a kísérlet lassan rávezethet minket arra, hogy egyes keleti harcművészetek miért tartották lehetségesnek a fizikai érintés nélküli hatás elérését is. Vagy megsejthetjük: a *Qi*-vel (kínai 氣 / 气) való, akár egészen kezdő munkálkodás, miért járhat egy konkrét tapintás érzés megjelenésével.

✣

Az ízlelés és a szaglás szokatlanul egységes az észlelésben. Az emlékezetben is együtt tárolódik el például az ételek íze és szaga.[6] Itt kell megjegyezzük, a szaglás, akárcsak az ízlelés, egy rendkívül közvetett kapcsolatfelvétel egy létezővel. A modern világban azonban mindkettő eltompult. Közhelyszerű, hogy a természetben pár napot eltöltve az érzékszervek, köztük ez a kettő is élesebbé válnak. Jelen helyzetben viszont a helyzet olyan súlyos, hogy a természetes ízeket és szagokat nem érezzük, de már nem is várjuk el. Amivel legtöbbször ez a két érzékszerv találkozik, már felerősített, gyakran függőség kialakítására tervezett ételekből, vegyszerekből származik. Vagy egy nagymértékben gépesített élelmiszeripartól. A mesterséges nem csak az ízlelést érinti természetesen. A szaglás is károkat szenvedett, elég csak arra gondolni, milyen a levegő, illetve milyen parfümök, szagok vesznek minket körül. A nagyobb szabadság jegyében hány új illatot és hány új ízt tudunk alkotni magunknak? Talán segít, ha tudjuk nemrégiben felvetették az édes, sós, savanyú, keserű mellé az úgynevezett umami íz létezését, ami fehérjében gazdag ételek fogyasztásakor jelentkezne. Ezek a kategóriák sem olyan egyértelműek tehát.

✣

Hallásunk, így a hangokhoz és a csendhez való viszonyunk szintén megváltozott. Gondoljunk

bele, mennyi olyan hang és zaj vesz körül minket, amely a modern világ nélkül nem lenne lehetséges. Ezek egy jelentős része a technikának köszönhető, ami az ember belső világának megnyilatkozása. Mást hallunk és másképp, mint az archaikus ember. Vegyük példaként a zenét. A hang rögzítésére alkalmas eszközök megjelenése előtt, csak akkor volt hallható, ha éppen zenéltek. Különlegessége, varázsa sokszorosan erősebb volt, és soha nem volt mű. Ma a zene sokszorosítható, nem csoda többé, megjelenése nem ünnepi alkalom. Áruházakban szól. Vagy csak úgy, a háttérben, miközben valamit csinálunk. Azonban, mint kiderült, ilyenkor nemcsak a zenére nem figyelünk, s nem tapasztaljuk igazi gazdagságát (már ha van), hanem a közben végzett tevékenységet is rontja.[7]

Előállt az a helyzet, hogy folyamatos zaj generálható. A csendet többé nem kell elviselni, és sokan nem is képesek rá. A hangokkal foglalkozó Julian Teasure felhívja a figyelmet, hogy jelenlegi viszonyunk a hangokkal egyenesen káros. Szükség lenne egy olyan átalakításra, ami azok élettani, pszichológiai hatását is figyelembe veszi. A csend felfedezése ugyanolyan fontos, mint az építészet átalakítása.[8] A hallás jelen állapotában felgyorsult, türelmetlenebbé vált, akárcsak a látás. Ennél fogva képtelen a finomságok kihallására, túlterhelt, ráadásul a csenddel alapvető problémája van. A csend különböző fajtáit nem hallja meg, és most nem a társalgás közbeni kínos csendre gondolunk.

✣

A másik fontos dolog a beszéd. Nem a hallással egyenértékű, de ki hallgatni nem tud, az beszélni sem és fordítva. A fokozódó zaj világában, aminek igen nagy része az értelmetlen beszéd, a hallgatás képessége elveszett. Az a felvetés, hogy nincs mire igazán figyelni, részben igaz. Azonban a jó kérdés és a nagyon éber hallgatás csökkenti a felesleges zajt. Nemcsak azért, mert elnyomja a háttérzajt, hanem mert a másik ember ezt érzékeli, aminek okán az ő mondanivalója is összeszedettebb lesz.[9] Igaz, meg is rémítheti, ami remekül példázza a világ jelen állapotát. Kevés rémisztőbb van, mint ha figyelnek valakire.

Sajnos itt kell említést tennünk arról a jelenségről, hogy az embereknek nem hiszünk. Könnyebb hazudni a zajban, könnyebb megszegni az adott szót, ha már nem az emlékezetben, hanem a papírban hiszünk. A másik ember*ben* nem hiszünk. Ez néha egészen patologikus, egész társadalmakra kiterjedő módon is megnyilvánulhat. Lobaczewski írja le egy osztrák faluban tett látogatását, ahol egy idős emberrel beszélgetve megtapasztalhatta élőben mi is az úgynevezett *„die österreichische Rede"*. Beszédpartnere, ez a monarchia végóráiban szocializálódott ember, egyetlen szavát sem hitte el. Mindent arra alapozott, hogy látogatója hazudik, ugyanakkor mindent megpróbált, hogy meggyőzze arról, ő maga teljesen őszinte, sőt magasztos erények birtokosa.[10] Próbáljuk meg elképzelni, milyen az a társadalom, ahol ez az alapállás az uralkodó.

„(…) hogy miképp észlelem a világot, hogy mi a világ, az a saját tudatállapotomtól függ."

A hang és a hallás másik fontos területe, ami a beszéddel és a zenével szorosan összefügg: az éneklés. Hogy ennek milyen hatásai lehetnek, azt a modern tudomány alig érti. Annyit már meg tudtak állapítani, hogy a zenét hét éves kora előtt gyakorló ember sokkal jobban tudja összehangolni bizonyos tudatfunkcióit, és láthatóan megváltozik a két agyféltekét összekötő idegpályák állománya. Ugyancsak megfigyelték, hogy az éneklés gátolja a félelem kialakulását.[11] A zene és a csoportos ének ezen felül a konkrét fizikai fájdalom, a szorongás, a depresszió elviselésében és feldolgozásában is segít.[12/13] Egy egyén vagy társadalom, amelyik nem énekel, egy haté-

kony eszközt vet el. A közösségi éneklés, a népdal, ennek tükrében minden, csak nem felesleges.

✣

Talán rendhagyó módon utoljára hagytuk a látást, mint azon érzékszervünket, mely a tudományos felvetés szerint a világról a legtöbb információt közvetíti felénk. De a játék szabálya, hogy a fél szemem elvesztettem, mint Hórusz, és a maradék is elég homályosan lát. A „hiszem, ha látom" mondást mindenki ismeri. De ez nem igaz. Egyrészt, sokszor csak akkor hiszem el, ha az elvárásaimnak megfelelő dolgot látok. Másrészt, a modern emberben létezik egy kétely is a látott dolgokkal kapcsolatban. Friedrich Kittler ír le könyvében egy jelenséget, mely a fotózás észlelést átalakító hatásáról árulkodik. Mikor egy tojó galambnak megmutattak egy hím galambról készült fotót, ugyanazokat a reakciókat produkálta, mint egy igazi galamb esetében.[14] Azt hitte, hogy igazi. Így a fotó megjelenésével belépett a világba a megtévesztő kép. Egészen addig az ember, ha valamit látott, arról tudhatta, hogy az ott van. Ez az alapállás szorosan összefügg azzal a reakcióval, amit az első nézők produkáltak a Lumière fivérek híres, *A vonat érkezése* című filmjének vetítésén. A vásznon egyre közeledő vonatot látva, hanyatt-homlok menekültek, feltételezve, hogy a vonat hamarosan beront a nézők közé.[15] Nem ostobák voltak, hanem reálisak. A fotózás, a filmkészítés, illetve a megjelenő manipulációs technikák hatására megjelent a kétely. Egyszerre hiszi is az ember, amit lát és nem is. Ezeket a technikákat bőven használják, tökéletes képeket, filmjeleneteket alkotnak, melyek az elvárásainkat átalakítják, és az ingerküszöböt növelik. A látottak értelmezéséhez olyan paneleket adnak, amelyeket technikai eszközök nélkül soha nem tapasztalnánk. Ebben a kulcsfontosságú időszakban, egy jelentős disszonancia jelent meg az észlelésben, a hétköznapi tapasztalat és a mesterséges elemek keveredésének hála. Ezek az „elválasztott képek" az ébrenléti időszakunk jelentős részét kitöltik, a figyelmet magukhoz ragadva, egyfajta folyamatos absztrakcióban tartva az embert. Emiatt viszont alapvető jelenségeket nem tapasztalunk.

Emellett, ahogy a memória romlik az írás miatt, hiszen nem vagyunk kénytelenek emlékezni dolgokra, úgy romlik a képekre emlékezés képessége a fénykép miatt. A fénykép készítője nincs igazán jelen az adott pillanatban. Sőt, sokszor a pillanatot dühösen formálni próbálja, mert például „belelóg egy másik ember" a képbe, illetve nem kell emlékeznie, hiszen megnézheti egy képen. A virtuális világot a földi-emberi realitás felszámolásával vádolni nem alaptalan.[16] Ezt azzal egészítenénk ki, hogy a digitális világ puszta elkerülése nem oldja meg a problémát, hiszen az észlelés elcsúszása, az absztrakció a fotó megjelenésével kezdődött.

„A készen szolgáltatott képek befogadása gyengíti az aktív teremtő erőt, hiszen így ez a képesség nincs gyakorolva, nincs edzve. Helyette a legyártott képek befogadását gyakorolja újra és újra a néző."

A hazug kép egyik legmarkánsabb közvetítője a televízió. Hatásairól sokan írtak már, de érdekes adalék: már igazolták, hogy a gyermeki kreativitást rombolja. Bár ez talán csak annak volt eddig kétséges, aki nem *akarta* ezt látni. Emellett olyan viselkedésre tanítja a gyermeket, ami őt passzív elfogadóvá és nem a világ vagy saját sorsának szerves alakítójává teszi. A TV előtt töltött idő pedig, különösen 6 éves kor előtt, a testi és szellemi képességek kibontakozásának igazi gátja.[17] Ez összekapcsolódik a képzelőerővel is, tehát a képteremtés képességével és annak erejével. A képzelet lehetetlen a szemtől független belső látás képessége nélkül. A készen szolgáltatott

képek befogadása gyengíti az aktív teremtő erőt, hiszen így ez a képesség nincs gyakorolva, nincs edzve. Helyette a legyártott képek befogadását gyakorolja újra és újra a néző.

✣

Talán megbocsátható ez a kis trükk, de eddig szándékosan igazodtunk a bevett „öt érzékszervünk van" elképzeléshez. Ezt azért tettük, hogy ezzel is felhívjuk a figyelmet arra, mennyi látszólag egyértelmű kategóriát kaptunk a jelenségek értelmezéséhez. Már a pszichológia is elismeri, hogy ötnél jóval több érzékszervünk van, bár általában elveti ezek különleges vagy természetfeletti mivoltát. Még a konzervatívabb felfogások is elfogadnak kilencet, azonban nem ritka, hogy számukat húsz körülire teszik. Az új listán szerepelnek olyan elemek, mint a fájdalom, a hő, a testrészek helyzete, az egyensúly vagy a nyomás érzékelése. Ám a tudomány képviselői úgy vélik, az érzékszervek révén csak a fizikai világból érkező információkat dolgozza fel az agy.[18/19]

Módszertani okokból szeretnénk egy másik megközelítést javasolni. Az érzékelés, majd az abból következő észlelés mindaz, ami *minden* jelenség értelmezését végrehajtja. Hogy valamit észlelni tudjak, kapcsolatban kell állnom vele. Ez a kapcsolat az „érzékszerv", az érzékelés feltétele. Annyi érzékszervem van, ahány jelenséget észlelni tudok. Ezen meghatározás alapján az időérzék, a szépérzék, az igazságérzet vagy a veszélyérzet is a listához tartozik, sok más egyéb dolog mellett. Nem az érzékszervekre szeretnék hangsúlyt helyezni, inkább a teljes folyamatra és annak végeredményére. Ez a végeredmény a jelentés, a ránk gyakorolt hatás. Természetesen nem az a kérdés, hogy ez a számolatlan észlelési folyamat tévedhet-e. Sem az, hogy teljes értelmezést nyújtanak-e a valóságról. De mivel végeredményben minden jelenséget a saját tudatomban észlelek, valamint minden számomra és rajtam keresztül nyeri el értelmét, a „külvilág" és a „belsőm" szétválasztása fel is számolható. Ugyan különbözik a két terület, de a kettő viszonyára nem is az összekapcsolódás a megfelelő szó, hanem a teljes egység. Azt is mondhatnám, hogy csak egy érzékszervem van, a tudat.

A modern világ esetében azt tapasztaljuk, hogy az észlelés során a világról nyert kép fragmentált és zavaros. Nem azért, mert képtelenség mindig mindent a maga teljességében észlelni. Hanem mert a modern világ azon kívül, hogy hamis szűrőket ad, technikai eszközeivel a korábbi egységet megbontja és a fokozott absztrakcióval az ember személyét széttördeli. A tudati egység helyreállítása, a világ helyreállítása csak úgy történhet meg, ha a zavart és az ahhoz vezető eddigi gyakorlatot felszámolom. A szellemi út teljes bemutatása nem lehet célunk, de a kezdő lépések egyike az észlelés megtisztítása. Jelenleg nem annak lesz rózsa illata, ami rózsa. Nem ott látok naplementét, ahol van. Nem azt látom, ami ténylegesen jelen van. Nem azt közvetíti a látás, amit egyidejűleg hallok vagy tapintok, a szaglásról és az ízlelésről nem is beszélve. A modern világ az élményeket egy-egy részterületen felerősíti, és így új igényeket is teremt. Azt is megmutatja, amit nem kellene. Erre az egyik legjobb példa a pornóipar, aminek káros hatásai egyre inkább szembeszökőek. A reklámok hazugságairól nem kell szót ejtenünk. Ez a csúszás, ez a disszonancia egy adott élményt felerősíthet, beégethet, de sosem lesz teljes, igazán valós. Az egész észlelt világ zenéje lesz hamis.

A modern gyakorlat erre az igénytelenségre rá is szoktat. Arra kondicionál, hogy amit látunk, az legyen elég és fogadjuk el. Túlnyomórészt a kép és a hang világán keresztül zajlik ez. Ennek vége az lesz, hogy olyanok leszünk, mint a Kittler által említett galamb, akinek a kép pusztán elég lesz. Akik egy képzeletbeli rajzolt karaktert vagy egy emberhez nagyban hasonlító

babát (később majd talán robotot) választanak a valódi nő helyett, elvégzik az Otto Weininger által említett rávetítést. Ekkor a nőt ugyan nem ismeri igazán a férfi, de olyan tulajdonságokkal ruházza fel, amelyeknek meglétét a nőtől elvárja. A nőnek ebben az esetben annyi a dolga, hogy ezt az idealizált képet ne rontsa el.[20] Egy baba vagy egy rajzfilmkarakter felmagasztalása mutatja, az adott illető legalább rendelkezik valamilyen ideállal. Ez jobb, mint a teljes kiüresedés, de önmagában még sovány vigasz. A túlságosan képi, túlságosan csak a külsőre kondicionálás miatt úgy véljük, ezt a belső műveletet egyre többen fogják elvégezni, főleg ha a valós személyektől való félelmet is számításba vesszük.

✣

Vizsgálódásunkat folytassuk a térrel és az idővel. Az idő és a tér viszonylatában szemléljük a jelenségeket. Mikor? Mettől meddig? Hol? Hová? Honnan? Fontos kérdések. Így az időről és a térről alkotott képünk minden mást is átszínez. Ugyanakkor a teret és az időt önmagában is észleljük, van idő- és térérzékünk. Ezért a tér és az idő egyszerre a modernitás áldozata, és amíg az, egyben észlelésünk romlott szűrője, a modern világszemlélet fenntartója is. Egyértelműnek tűnik, de fontos látnunk, az időt és teret nem mindenki észleli ugyanúgy. Az eltérés nem csak minimális lehet, van, aki egyáltalán nem képes észlelni bizonyos dolgokat. Nagy szerencsénk, vagy talán kegyelem, hogy ezen lehet változtatni, lehet rajta munkálkodni.

Gaston Georgel *Az emberiség négy korszaka* című művében ír a hagyományos időciklusokról, valamint a lineáris és a ciklikus idő átváltásáról is. Ez alapján a ciklikus idő és a hagyományos világkorszakok hossza nem a jelenleg ismert, modern év hosszával mérendő, hanem az időtartam változik.[21] Az évek eltérő hosszának elve az emberi életre is rávetíthető. Felismerték, hogy egy felnőtt számára az idő lényegesen gyorsabban telik. Ennek egyik oka, hogy egy 25 éves ember számára egy év az életének csupán huszonötöd része, míg egy 5 éves számára, életének ötöde volt. Ezen felül a gyermek számolatlan új élménnyel gazdagodik. Az új élmény lényege pedig a megélés, az egész észlelési folyamat intenzitása. Amennyiben az intenzitás nagy, és ez felnőttnél is tapasztalható – például ha valaki elsőként ugrik ejtőernyővel, az idő hosszabbnak tűnik –, sokkal élesebben emlékszünk.[22] Ebből következik, hogy a jelenlét intenzitása az, ami az időt lassítja. Az igazi intenzitás időtlen pillanattá teszi. A berögzült értelmezések, a panelek, az automatizmusok azonban az intenzitást csökkentik. Az idő sokkal gyorsabb, mert nem vagyunk jelen a pillanatban. A jelenlét, az éberség az, ami az egyik legfontosabb különbség az átlagos időtapasztalat, a kronosz (gör. *χρόνος*) és a rendkívüli idő, a kairosz (gör. *καιρός*) között. A kialakult, megmerevedett tudati struktúrák nemcsak csökkentik a jelenlétet, és így gyorsítják az időt, hanem az akaratot, az igazi spontaneitást, a megértést is csökkentik.[23] Felvethető, ezek a rögzült formák hasznosak, mert így tudunk a lényegessel foglalkozni, és napunkat nem a gyermekkorban még csodás dolgok szemlélésével töltjük. Ez egy rátekintésből igaz, de két ellenvetést tehetünk. Az egyik egy kísérlet. Vegyünk elő egy hétköznapi, jelentéktelen tárgyat, majd pár percig szemléljük csendesen. Megdöbbentő részleteket fogunk észrevenni. Ez a tevékenység haszontalannak tűnik. Hálát adhatunk azért, hogy az is. Ugyanis a második probléma pont a hasznosság körül forog. Azok az immár komolyabb célok, amelyekért felcseréljük a rácsodálkozást, legtöbbször a modern világ szalmabábjai. Ténykedéseink lehetnek hasznosak, abban a tekintetben, hogy a modern világ által kijelölt célokat esetleg elérhetjük velük. Ha csak ilyen értelemben vett józan dolgokat csinálunk,

javasolt lehet sürgősen beiktatni valami teljességgel haszontalant, hogy a figyelmet a maga szabad állapotában gyakoroljuk. Olyan illúziónk ne legyen, hogy a muszáj egyhamar el fog tűnni az életünkből, de a falon lyukat ütni igen hasznos, ha az ember levegőhöz akar jutni.

Az idővel kapcsolatos másik fontos elem a ciklikusság, a ritmus megszűnése. Az óra megjelenése megváltoztatta az időérzékelést. Az óra nélkül nem jöhetett volna létre az ipari forradalom, annak mechanizált világával és időzítésével. Ez tette lehetővé a menetrendeket, a műszakok beosztását.[24] Feldarabolta az időt és absztrakttá tette, elvetve az addig használt helyi időt. Ez olyan jól sikerült, hogy a jelenlegi időérzékelésünk is percekben, órákban mér. A mesterséges világítás megszületése tovább fokozta a természetes féntől való elszakadást, aminek egyik legmarkánsabb következménye az alvás és az álom világának megrongálása. Az életet állítólagosan könnyebbé tevő és nekünk szabadságot adó technika világában kevesebbet és rosszabbul alszunk, mint elődeink. S mi a helyzet a türelemmel? A várakozással töltött idővel? Az azonnali teljesülés igénye voltaképpen teljesen érthetetlen, s a türelem erényének rohamos eltűnését látjuk. S a figyelem? Visszautalhatunk a csendre is. Mennyi ideig bírom ki? Nemcsak gyengülnek képességeink, de időben is nehezebben tudjuk fenntartani őket.

„Ténykedéseink lehetnek hasznosak, abban a tekintetben, hogy a modern világ által kijelölt célokat esetleg elérhetjük velük. Ha csak ilyen értelemben vett józan dolgokat csinálunk, javasolt lehet sürgősen beiktatni valami teljességgel haszontalant, hogy a figyelmet a maga szabad állapotában gyakoroljuk."

✣

Mircea Eliade feltárta, hogy az archaikus, illetve a modern ember tér- és időszemlélete gyökeresen eltér. Az időről már ejtettünk szót, következzék a tér. Az archaikus ember a tér különböző részeit minőséggel ruházta fel, volt szent tér, és szentségtelen, illetve számtalan más-más minőséggel felruházott tér, amelyek jelentéssel bírtak. A modern tudomány az archaikus világkép minőségi értelmezését elvetette, majd a tér pontjait homogén pontoknak nevezte ki, amelyek esetleg fizikailag eltérnek, de igazi rangjuk nincs. Az addig létező középpont és az erre épülő rendezett világkép megszűnt. Csak egy széttört univerzumot borító törmelékhalmaz maradt a helyén, ami nagyjából ugyanolyan darabokból áll.[25] Meggyőződésünk, hogy a tér ilyetén való feldarabolása nélkül a hierarchiát látszólag elvető politikai rend nem valósulhatott volna meg. Arról nincs szó, hogy a tér semlegességét az ember maradéktalanul elhitte volna. Sokkal inkább úgy tett, mintha elhitte volna, egyfajta orwelli duplagondolt alkalmazva. Ám nem így viselkedik. Hiába van rajta vastag, gumitalpú csizma, a szemetet, a vizeletet a járdán általában megkerüli. Nem szívesen ül le egy hajléktalan után a villamoson. De áhítatosan gondol kedvenc futballcsapata stadionjára. S miközben épp arról beszél, hogy a térnek nincs minősége, elég hozzá egy kicsit közelebb lépni, máris máshogy érzi magát, ha a *személyes* terébe tolakodtak. Valamint feltehetőleg meglepődne, ha otthona nappalijában hirtelen egy csapat idegennel találkozna, ami a metrón nyilván nem zavarja.

A tér felhasználásának művészete az építészet és a kertépítés. Nézzük meg, milyen épületeket emelünk és azokat milyen kert veszi körül. Különösen jelzésértékűek a nagy építkezések, amelyekben nem egy személy egyéni akarata nyilvánul meg, hanem a társadalmi hajtóerők

manifesztációi. Tekintsünk rá, hogyan kezelik a teret és annak egyik megjelenését, a földet. Eladható, pénzen megvehető, pénztermelésre fogható tárgyként, aminek semmiféle szentsége nincs. Pedig ez a felállás semmiképpen nem természetes és nem is túl régi.[26] Úgy véljük, a modernitás nem tett egyebet, mint a szent helyeket elvette, de a pokol helyeit meghagyta nekünk. Azt is észrevehetjük, hogy a mozgás lehetősége egyre szűkül. Egyre több a korlát, a szabály, a fizikai akadály. Elég egy modern várost megnézni. Az ember mozgása legtöbbször vonalszerű, más tilos, vagy saját testi épségét kockáztatná. A hasznosság elvével ez természetesen magyarázható, de attól még a beszűkült tér alapélmény. Ez természetesen nem szükségszerű. Amit Aldous Huxley csak tudatmódosító szerek hatása alatt ért el, az vajon más módszerekkel elérhetetlen? Hisszük, nem az. Leírása alapján a tér nem távolságok és pozíciók viszonylatában volt többé fontos, habár sosem vétette el a tárgyak helyzetét. A teret inkább a létezés maga és a dolgok jelentése töltötte ki.[27]

„Ahogy az angol íjász csontjai deformálódtak a hosszúíj használatától, úgy alakul át a jelenkori ember teste a modern gépektől. A számítógép vagy a mobiltelefon használat testi elváltozásokkal jár. A különböző gerincproblémák, a látásproblémák, a nyak megterhelése, a romló izomtónus, a légzés és a belső szervek elégtelenségei, a lista valóban hosszan sorolható."

✣

Eddig az észlelés megváltoztatásáról beszéltünk, azonban nem tanácsos azt gondolni, hogy magát a testet érintetlenül hagyta a modernitás. Ahogy az angol íjász csontjai deformálódtak a hosszúíj használatától, úgy alakul át a jelenkori ember teste a modern gépektől. A számítógép vagy a mobiltelefon használat testi elváltozásokkal jár. A különböző gerincproblémák, a látásproblémák, a nyak megterhelése, a romló izomtónus, a légzés és a belső szervek elégtelenségei, a lista valóban hosszan sorolható. Az idegrendszer, például a hüvelykujj mozgatásával összefüggésben álló agyterület méretének változása is ezt mutatja.[28] A modern technika áthatolt a bőrön, és aktívan módosítja a testet. Mondjuk úgy, eszközeink lehorgonyoznak a testben, és ezeket nem könnyű eltávolítani. A sokak által vágyott, legszebb transzhumanista álmokat idéző, testbe ültetett implantátumok ezt újabb szintre emelik majd. Fokozva ezt a folyamatot és függést, még jobban elidegenítve az embert saját testétől is. Ezzel párhuzamos a testkép rombolása, ami egyenesen vezet a „cseréljük le, úgyis ócska" elgondoláshoz. Ami azért tragédia, mert a test valóban szellemi minőségű, nem elválasztható a tudattól. Nem materialista értelemben, de valóban egyek, ami tükröződik a biológiai felépítésben is. A „második agy" immár igazolt létezése pont erre utal.[29] A test igazi lehetőségeiről a modern tudomány sem tud sokat. Így akik éppen erre hivatkozva akarják robot testekkel helyettesíteni vagy feljavítani, valójában nem tudják, mit is akarnak feláldozni.

✣

A modernitás korlátait, még ha nem is tudják megnevezni azokat, sokan érzik, és így vagy úgy, de szabadulni akarnak tőlük. A kitörésben a modern tudomány sem segít. Ahhoz túlságosan beszűkült. Kuhn óta tudjuk, hogy ez részben egy módszertan következménye, amely reprodukálható, mérhető eredményeket produkál. Viszont a rendszer merev és relatív szűk körben tud csak mozogni.[30] A jelentés feltárásához szükséges még a pontatlanabb, de átfogó kép megterem-

tése is, amely nem feltétlen a logika alapján működik, hanem olyan, mint egy álom. A józanság és a gyakorlatiasság elleni lázadás azonban nem elég. A modern világ a menekülést, a lázadást is felhasználja és magába építi, mint egy rugalmas, mindent elnyelő ragacs. A nyugati világ 1960-as években felbukkanó különceit, akik kezdetben elfordultak a fogyasztói társadalomtól, végül pár ügyes trükkel vásárlókká tették. Daniel Yankelovich piackutató javaslatát követve, a vállalatoknak pusztán annyit kellett tenniük, hogy elhitették ezzel az új réteggel, a megvásárolt termék kifejezi különlegességüket.[31] Ez a manipulációs technika továbbra is használatban van, az egyedi tömegtermelés, a moduláris gyártási gyakorlat terjedőben van. Ennek kulcseleme a gép. Mind annak mechanikus formája, mind a virtuális világot felépítő informatikai háttér.[32]

✣

Világos, hogy a gép a modernitást megteremtő és fenntartó egyik kulcstényező. Az archaikus társadalmak elpusztításában kulcsszerepet játszott.[33] Azonban a gép nem pusztán alárendelt kiszolgálója és eszköze ennek a rendnek. A gép önálló hatalmi tényezőként is megjelenik. Mi a gép? Heidegger úgy nyilatkozik, a technika egy feltárás. Egy mentális kép az előfeltétele. A hajó képe, ideája szükséges, mielőtt a hajót legyártjuk. Ez a feltárás egy lényeg manifesztációja a fizikai világban. Ezt a képet az ember valóssá teszi, és erővel, képességgel ruházza fel, hogy az adott eszköz betölthesse funkcióját.[34] Onnantól kezdve ez egy önálló hatalom, mely az embertől nagyon nagy részben független. Már Oswald Spengler is megállapította, hogy az ember szolgálja a gépet, nem pedig ura annak.[35] Nem kerülhető meg azzal a probléma, hogy a gépre fordított idő, energia és figyelem, igazából csak a gép által előállított előnyök miatt van. Két okból sem. Az egyik, hogy a gép nincs tekintettel az emberre, ő csak elvégzi funkcióját. Ha ez azzal jár, hogy egy ember karját letépi vagy halálra gázolja, akkor is. Így az ember, pontosan annak ereje és szabályai miatt kénytelen igazodni a géphez és áldozni erőforrásaiból a termék előállításának költségén felül. Másrészt ez a kép, amely az eszköz megalkotását megelőzi, amelyet feltárunk a heideggeri szóhasználattal, szintén nem áll az ember teljes irányítása alatt. Ismeretlen területről lép elő, sokszor úgy mondják, a *Zeitgeist* szüli. A gép, a találmány alkotóját az ötlet sokszor mániaként ragadja meg. Igazából nem tudja megindokolni, miért akarja elkészíteni és miért is jó. Jelentőségét sem érti feltétlenül. Hírhedtek Oppenheimer szavai, melyeket az atombomba felrobbantásakor mondott: *„Now I am become Death, the destroyer of worlds"*. Íme, mikor az alkotó szembesül a valódi hatásokkal. Később beismerte, ugyanannyira tartott a kudarctól, mint a sikertől, de a sikeres kísérleti robbantás után már nem volt ura alkotásának, függetlenül attól, mik voltak eredeti szándékai.[36]

A gépnek továbbá van egy vonzóereje is, s ezzel az egész emberiséget csábítja. George Orwell írja, ha egy gép létezik, muszáj használni. Bevallotta, ő sem megy málhás szekérrel Londonba.[37] Mi sem tagadhatjuk le, hogy ezen írás sem kézzel íródott. Összességében az ember a gépek megalkotásával a világot egyre jobban teleszórja olyan létezőkkel, amelyek korlátozott mértékben segíthetik bizonyos céljait, de cserébe szolgálatot várnak. Járulékosan ezek az „egyezségek" az embert gyengébbé teszik, képességei romlanak. Ráadásul, visszautalva az észlelésre, a világ egyre inkább tele van érthetetlen, idegen elemekkel. Az ember már nem látja át őket, de nem is érdekli, mi hogyan működik. Előnyeiket olyan természetesnek veszi, mint a levegőt, amitől elvárjuk, hogy állandóan jelen legyen.[38] Viszont mivel a gépet nem értjük, már-már sze-

mélynek kezeljük, s így becézzük, megszólítjuk, szidjuk, sőt néha részünknek érezzük.

✣

A gép által is teremtett idegen világ, az érzékelés megzavarása és megtévesztése egyre inkább felépít egy alárendelt pszeudo-világot is. A digitális világ azt az illúziót adja, hogy átlépünk egy másik világba, azonban ez hazugság. A jelen világnak csak egy zárványába lépünk be, egy mesterséges buborékába. Kétségtelen, az illúzió tud olyan erős lenni, hogy van, aki nem lép ki időben és belehal. Erre számos példa akadt az 1980-as évek óta.[39] De maga a tény, hogy vissza *kell* lépni, mutatja, hogy nem a világból lép ki a digitális ember, hanem olyan, mint a kisgyerek, aki elfordítja a fejét, ha valamit nem akar látni. A saját életétől fordul el. Amely így jobb esetben a széthullás felé halad, rosszabb esetben más erő veszi át az irányítást felette. Az egyszerű profán cselekvésről lemondás, az erőtlenség, az idegenség érzése, amit a televízió hatásainál már említettünk, itt is megjelenik. Feltehetően, legalább részben, ugyanez mutatkozik meg abban a tendenciában is, amikor az illető már csak mások játékmenetének felvételeit nézi.

A felkínált digitális mézesmadzag egyik sajátos területe a számítógépes játékok világa. Mesterien, matematikai képletek révén szabályozzák, milyen gyakran éri jutalom a játékost, hogy érdeklődését fenntartsák.[40] A minél súlyosabb, minél hosszabb függővé tétel a lényeg. A függő persze anyagi javait is erre fordítja, ami lefordítva még több idő és energia. Ismét utalnunk kell az idő gyorsaságára is. Aki megkapta a legújabb játékot és napokat játszott vele, azt lassúnak, vagy gyorsnak érezte?

A fiatalabb generációkba tartozó férfiak különösen fogékonyak erre.[41] De az, hogy egy csapdát felállítottak még nem jelenti azt, hogy abba feltétlenül bele is kell sétálni. Akkor miért ilyen súlyos a probléma? Miért élnek a lehetőséggel? A férfiak társadalmi szerepe megváltozott, de ez nem elegendő magyarázat. Sokkal fontosabb az, hogy ezek a játékok látszólag jelentőséget adnak, legalább a játékbeli cselekedeteknek. Itt kívánják megtalálni az élményt, a mélységet, a jelentőséget, a hősiességet, az igazságot. Hogy az egyszerű élvezethajszán és a felelősségtől való menekülésen túl valóban ez is közrejátszik, azt mutatja a játékok tematikája. Sokszor mitikus elemekkel operálnak: szörnyek, hősök, küldetések, a Nő megmentése. Érdekes adalék a játékok zenéje. Hősöket énekel meg, a jó és a rossz küzdelmét. Gyakran a beszédes „*epic music*" kifejezés alatt találjuk őket. A svéd rádió szimfonikus zenekara nemrégiben tartott egy koncertet, csak a videojátékok zenéjéből merítve, demonstrálva, ezek a témák átívelnek egy szűk csoport határain.[42]

Nemritkán találkozunk olyanokkal, akik ezen játékok és képzelt világok „mondanivalójával", sőt „filozófiájával" érvelnek, mondván menynyit tanultak ezekből, milyen mélyek és mennyire igazak. Az ördög itt is a részletekben rejlik, bár érzésünk szerint túlságosan már nem igyekszik elbújni. Nem arra gondolunk, hogy legtöbbször ezek a „mély" mondanivalók semmi újat nem tartalmaznak, mert a játékos talán valóban a játékban találkozik egy-egy gondolattal először. Hanem számtalan olyan sugalmazás van bennük, amely pont egy ellen-mitológiai irányba mutat. A király gonosz, a felettes általában ostoba, vagy szintén gonosz, az a hős, aki gátlástalanul gyilkol, rombol és önfejű. Képességei általában kiemelkedőek, azonban ezekért nem kellett tényleg keményen megküzdenie, ahogy a játékosnak sem. Ez a valódi küzdelem nélküliség az egyik oka, amiért a való világban a játék oly felmagasztalt eszméit nem igazán akarja megvalósítani a játékos, inkább visszaül játszani. De teljesen tévednek, ha alternatívaként egy végletesen leszabályozott, szűk, igazi kihívások nélküli „valódi" világot lát-

nak? Ahol nemhogy cselekedni vagy beszélni nem lehet, de már bizonyos gondolatok is bűnnek minősülnek? Ez nem cáfolható teljesen, így tévedésük, ha tévedés is, részben érthető.

✣

A jelenlegi folyamatok nem biztatóak. Már említettük, hogy jelenleg az ember észlelése töredezett, az egyes elemek nincsenek összhangban. Újra igyekeznek megteremteni az egységet. Egyre több érzékszervet bekapcsolva szeretnék „teljesebbé tenni" az élményt. Ez megfigyelhető a filmek esetében, ugyanakkor a digitális világban is. A technika szintjén a végső cél olyan kapcsolat létrehozása a virtuális világgal, ami minden érzékszervet újra harmonikusan egységesít, bevonva az ember teljes észlelését ebbe a világba. Ez nagyon szorosan összefügg a transzhumanizmus bizonyos törekvéseivel, amely a „tudatot" szeretné feltölteni egy gépi hordozóra. A technikai fejlődés logikus következménye, amely már Orwell korában látható volt, az ember redukálása egy tartályban úszkáló agyra.[43] Nemrégiben a Wits Egyetem kutatói létrehozták az első közvetlen kapcsolatot az internet és az emberi agy között.[44] Hasonlóan ünnepelték, mikor sikerült hat embert az interneten keresztül összekötni, és a csoport vezetője akaratával sikeresen mozgatta a *többiek* végtagjait.[45]

A szélessávú agy–internet kapcsolat vitatott terület. Elon Musk, a csúcstechnológia egyik úttörőjének tartott befektető szerint nincs más megoldás. Vagy ez, vagy a hamarosan létrejövő mesterséges intelligenciákhoz képest döntő hátrányba kerülünk.[46] Nem szabad bedőlni annak, hogy a transzhumán módosítással majd jobb és könnyebb lesz az élet. Klisé, de az autó sem spórolt meg nekünk időt, egyszerűen csak messzebbre kell utaznunk, és ezt sokszor el is várják. Ha kapna mindenki még egy kart, akkor átterveznék az irodákat és a gyárakat, nehogy tétlenül maradjunk. René Guénon felhívta a figyelmet arra is, hogy a technika fejlődése legfőképpen a fegyverek pusztító erejének növekedését hozta magával.[47] Ez legalábbis erősen megkérdőjelezi, hogy valóban előnyre teszünk-e szert. A mesterséges intelligencia sokszor az ember segítőjének van beállítva, vagy legalábbis ebbe az irányba akarják terelni azt. A már említett Elon Musk egy interjú során a mesterséges intelligencia megteremtését egy démon megidézéséhez hasonlította, teljes joggal.[48] Jelen esetben ezek a technológiák sokkal inkább az ember kiismerésében és manipulálásában jeleskednek. Akár politikai csatározások eldöntésére is alkalmasak, vagy egy személyiség feltérképezésével személyre szabhatják a nekik szóló reklámokat, mellesleg feltérképezve egyéb tulajdonságait. Erre szakosodott cégek a begyűjtött adatokkal kereskedhetnek is, vagy képesek burkolt üzeneteket és önálló gondolatnak tűnő elképzeléseket elültetni a gyanútlan szemlélőben.[49]

„A józanság, és a gyakorlatiasság elleni lázadás azonban nem elég. A modern világ a menekülést, a lázadást is felhasználja és magába építi, mint egy rugalmas, mindent elnyelő ragacs. A nyugati világ 1960-as években felbukkanó különcei, akik kezdetben elfordultak a fogyasztói társadalomtól, végül pár ügyes trükkel vásárlókká tették."

✣

A politika világára (is) fokozottan igaz lesz, hogy gyanakodjunk az egyértelmű, nagyon jónak tűnő gondolatok esetén, főleg, ha a fő vélekedésekkel egybeesnek. A berögzült jobboldali–baloldali megkülönböztetéseknek nincs sok értelme. Nem elegendő egy csoporttal vagy annak nevével azonosítani magunkat és a dolgot ezzel megoldottnak tekinteni. Szerencsésebb erőként szem-

lélni *és* gyakorolni a két főbb politikai vonulatot. A teremtés és a pusztítás erejét, a megszilárdítás és a feloldás erejét. Rend és káosz. Muszáj a káosz mesterévé is válnia annak, aki a rendet akarja megőrizni. Pontosan a feloldás erőit kell használnia, hogy feloldja a hamis rendet. A baloldalt is ismernie kell annak, aki jobboldalinak vallja magát, és fordítva. Mert ha nem, alig több egy papagájnál. Identitásomat, nem csak a politikait, újra és újra próbára kell tennem. Lebontani, újra összerakni, hevíteni, majd lehűteni.

✣

Még egy dologról óhajtunk szót ejteni. Arról, ami az egész küzdelmet, a próbatételeket, az észlelés megtisztítását, a politikát, az időt, a teret is áthatja és új értelmet ad neki. Ami a súlyokat a mérlegen így átrendezi, nem más, mint a halál. Felmerült, hogy az ember megszabadulva az anyagi korlátoktól, elsőként a halál pillanatában élheti át az igazi megismerő aktust.[50] Nem véletlen, hogy a modern világ igyekszik elrejteni előlünk. A csend és az álom világának rombolásán kívül eltakarja, ugyanakkor elbagatellizálja a halált, érzéketlenné tesz vele szemben. A 19. század elejétől, egy hosszú folyamat végeként, a halál szinte tiltott dolog.[51] Úgy véljük, az egyik legfontosabb érzékszervünk lenne, az, amit nevezzünk most a Halál Szemének. A halálra való vakság és az azzal való munkálkodás hiánya, az egyik legnagyobb tragédiája a modern embernek. Többen megfogalmazták, hogy korszakunkra éppen ezért a halálpornó jellemző. Rettegünk tőle, de vonz is minket. Mohón bámuljuk, de képtelenek vagyunk igazán látni. Bele látni, vagy ami bizonyos szempontból ugyanaz, mögé látni. A modern világ a létezés súlypontját az ember húszas éveire helyezi, mikor fiatal, egészséges, szép, de legalábbis tele van lehetőségekkel. Ezt a súlypontot pedig igyekszik lebetonozni, s minden áron meg akarja akadályozni, hogy a nagy fordulópont, a halál felé tolódjon el. Hallgatásával még azt is igyekszik elfeledtetni, hogy valaha volt ez másképp is. Az egyiptomi civilizáció viszonya a holtakhoz azok tényleges jelenlétén alapult. A jelenkorban is van kultúra, ami ha nem is követendő, de éles figyelemmel megvizsgálandó. A Celebesz, vagy más néven Szulavézi szigetén élő toraja népcsoport viszonya a halálhoz felmutat olyat, amiből a modern nyugati ember tanulhat. A halottat hosszabb ideig a házban tartják és úgy tekintenek rá, mint aki csak beteg. Ételt, italt kap, ruháit rendszeresen cserélik. Jelesebb ünnepeken a halott részt vesz, és a mumifikálódott holttestet időszakosan meg is tisztítják. Mindezt sokszor az évekkel később megrendezett második temetésig végzik. Emellett a halottról szobor készül. Az elhunyt így egy másfajta módon, de jelen van, része az életnek.[52] Igaz, zavartalanul ez sem maradhatott fenn. Évente több ezer turista árasztja el a területet, s ez kezdi átalakítani a viszonyt, ami az őslakosokat halottjaikhoz fűzi. Megfigyeltek olyan változásokat, amelyeket kifejezetten a turisták vagy magas rangú látogatók kedvéért foganatosítottak.[53]

✣

Mit mondhatnánk búcsúzóul? Nem sokat, mert ez az a pont, ahol az olvasónak kell átadnunk a szerepet. Csak kicsit hosszabban felolvastuk a meghívó egy részét. Keressen eszközöket és módszereket, hogy a foltos tükröt megtisztítsa, és így a kép tiszta legyen. Ha valamiben gyenge, koncentráljon arra, amiben erős, ahogy Kühlewind is javasolta, indirekt módszerét ismertetve.[54] Ezen írás minden sorával vitatkozzon, cáfolja meg, majd cáfolja meg a cáfolatot. Hevítse, majd hűtse le, olvassza meg, majd öntse szilárd alakba, egészen addig, míg valami meg nem csillan az edény alján. Ha eztán hű segítőnk, a halál, ráemeli szemét és bólint, akkor menjen tovább.

Jegyzetek

[1] Martin Heidegger: *Lét és idő*. Ford. Vajda M. és mások. Budapest, 2001, Osiris Kiadó, 158–162. o.
[2] Richard C. Atkinson – Ernest Hilgard: *Pszichológia*. Ford. Boross O. és mások. Budapest, 2005, Osiris Kiadó, 190–192. o.
[3] Philip Zimbardo és mások: *Pszichológia mindenkinek*. Ford. Dövényi I. Budapest, 2017, Libri Kiadó, 154–158. o.
[4] Ralph Metzner: The Buddhist six world model of consciousness and reality. *The Journal of Transpersonal Psychology* (Palo Alto) 28. évf. (1996) 2. sz. 155–166. o.
[5] Mia Cinotti – Dino Buzzati: *Bosch festői életműve*. Ford. Szepesi A. és mások. Budapest, 2003, Corvina Kiadó, 5–8. o.
[6] Philip Zimbardo és mások: i. m. 144–147. o.
[7] Nick Perham – Joanne Vizard: Can preference for background music mediate the irrelevant sound effect? *Applied Cognitive Psychology* (Indianapolis) 25. évf. (2011) 4. sz. 625–631. o.
[8] Kate Torgovnick May: 9 ways that sounds affect our health, wellbeing and productivity. Online forrás: https://blog.ted.com/9-ways-that-sound-affects-our-health-wellbeing-and-productivity. (Utoljára megtekintve: 2018. január 5.)
[9] Georg Kühlewind: *A normálistól az egészségesig*. Budapest, 1991, Török Sándor Waldorf Pedagógiai Alapítvány, 77–80. o.
[10] Andrew M. Lobaczewski: *Political ponerology*. New York, 1998, University of New York Press, 90. o.
[11] Nemes Gáspár: Digitális média és gyermeki agy. Virtuális világok bűvöletében. *Élet és tudomány* (Budapest) 64. évf. (2009) 14. sz. 405–408. o.
[12] Diana T. Kenny – Gavin Faunce: The impact of group singing on mood, coping, and perceived pain in chronic pain patients attending a multidisciplinary pain clinic. *Journal of Music Therapy* (Silver Spring) 41. évf. (2004) 3. sz. 241–258. o.
[13] Név nélkül: How music can help relieve chronic pain. Online forrás: https://theconversation.com/how-music-can-help-relieve-chronic-pain-47302. (Utoljára megtekintve: 2017. december 27.)
[14] Friedrich Kittler: *Optikai médiumok*. Ford. Kelemen Pál. Budapest, 2005, Magyar Műhely Kiadó – Ráció Kiadó, 30–31. o.
[15] Uo. 177. o.
[16] Gődény Jonatán: A nagy paródia. Megjegyzések a „virtuális valóság" jelensége kapcsán. *Magyar Hüperion* (Budapest) 5. évf. 3. sz. (2017. ősz) 269–276. o.
[17] Nemes Gáspár: i. m.
[18] David Hiskey: Humans have a lot more than five senses. Online forrás: http://www.todayifoundout.com/index.php/2010/07/humans-have-a-lot-more-than-five-senses. (Utoljára megtekintve: 2017. december 27.)
[19] Bruce Durie: Senses special. Doors of perception. *New Scientist* 2484. sz. (2005/1) 17–20. o.
[20] Otto Weininger: *Nem és jellem*. Ford. Dávid A. Debrecen, 2005, Kvintesszencia Kiadó, 198–205. o.
[21] Gaston Georgel: *Az emberiség négy korszaka*. Ford. Nagy I. Budapest, 2000, Stella Maris Kiadó, 45–60. o.
[22] David M. Eagleman: Human time perceptions and its illusions. *Current Opinion in Neurobiology* (London) 18. évf. (2008) 2. sz. 131–136. o.
[23] Georg Kühlewind: i. m. 118. o.
[24] Ian P Beacock: A brief history of (modern) time. Online forrás: https://www.theatlantic.com/technology/archive/2015/12/the-creation-of-modern-time/421419. (Utoljára megtekintve: 2018. január 3.)
[25] Mircae Eliade: *A szent és a profán*. Ford. Berényi G. Budapest, 2014, Helikon Kiadó, 49–51. o.
[26] Polányi Károly: *A nagy átalakulás*. Ford. Pap M. Budapest, 1997, Franklin Nyomda és Kiadó, 229–230. o.
[27] Aldous Huxley: *Az érzékelés kapui. Menny és pokol*. Ford. Szántai Zs. Budapest, 2008, Cartaphilus Kiadó, 18. o.
[28] Nemes Gáspár: i. m.

[29] Adam Hadhazy: Think twice. How the Gut's „second brain" influences mood and well-being. Online forrás: https://www.scientificamerican.com/article/gut-second-brain. (Utoljára megtekintve: 2017. november 15.)
[30] Thomas Kuhn: *A tudományos forradalmak szerkezete*. Ford. Bíró D. Budapest, 2000, Osiris Kiadó, 47–54. o.
[31] Adam Curtis: The century of the self. 3. rész. Online forrás: https://www.youtube.com/watch?v=ub-2LB2MaGoM. (Utoljára megtekintve: 2017. december 17.)
[32] Szabó Katalin – Kocsis Éva: *Digitális paradicsom vagy falanszter?* Budapest, 2002, Alua Kiadó, 10–15. o.
[33] Polányi Károly: i. m. 210–219. o.
[34] Martin Heidegger: *Die Technik und die Kehre*. Tübingen, 1962, Neske Verlag, 12–15. o.
[35] Oswald Spengler: *Ember és gép*. Ford. Mátray S. Budapest, 2001, Pannon Alapítvány, 78–88. o.
[36] Jamas A. Hijiya: The Gita of Robert Oppenheimer. *Proceedings of the American Philosophical Society* (Philadelphia) 144. évf. (2000) 2. sz. 123–167. o.
[37] George Orwell: *A wigani móló*. Ford. Lázár P. Budapest, 2001, Cartaphilus Kiadó, 223. o.
[38] José Ortega y Gasset: *A tömegek lázadása*. Ford. Scholcz L. Budapest, é. n. Pont Könyvkereskedés, 53. o.
[39] Simon Parkin: *Death by video game. Tales of obsession from the virtual frontline*. London, 2015, Serpent's Tail Publishing, 13–26. o.
[40] Tom Chatfield: 7 ways games reward the brain. Online forrás: https://www.ted.com/talks/tom_chatfield_7_ways_games_reward_the_brain. (Utoljára megtekintve: 2018. január 3.)
[41] Philip Zimbardo – Nikita D. Coulombe: *Nincs kapcsolat*. Ford. Farkas N. Budapest, 2016, Libri Kiadó, 56–63. o.
[42] Score: Videogame music with the Swedish Radio Symhony Orchestra. Online forrás: https://www.youtube.com/watch?v=-PkdLMIz-Ys. (Utoljára megtekintve: 2017. december 11.)
[43] George Orwell: i. m. 224. o.
[44] Név nélkül: Biomedical engineers connecting a human brain to the internet in real time. Online forrás: https://medicalxpress.com/news/2017-09-biomedical-human-brain-internet-real.html. (Utoljára megtekintve: 2018. január 7.)
[45] Rajesh P. N. Rao és mások: A direct brain-to-brain interface in humans. *PLOS ONE* 9 évf. (2014) 11. sz. 1–12. o.
[46] Vineeta Sharma: Elon Musk: the future of AI is in linking it to our brain. Online forrás: http://thetranshumanist.news/2017/10/03/elon-musk-says-future-ai-linking-brains. (Utoljára megtekintve: 2017. december 1.)
[47] René Guénon: *A modern világ válsága*. Ford. Baranyi T. I. Debrecen, 2008, Kvintesszencia Kiadó, 104. o.
[48] Samuel Gibbs: Elon Musk: artifical intelligence is our biggest existential threat. Online forrás: https://www.theguardian.com/technology/2014/oct/27/elon-musk-artificial-intelligence-ai-biggest-existential-threat. (Utoljára megtekintve: 2017. december 7.)
[49] Zeynep Tufecki: We're building a dystopia just to make people to click on ads. https://www.youtube.com/watch?v=iFTWM7HV2UI. (Utoljára megtekintve: 2018. január 10.)
[50] Boros László: *A halál misztériuma*. Budapest, 1998, Vigilia Kiadó, 54–57. o.
[51] Ariés, P.: *Western attitudes towards death. From the middle ages to the present*. London, 1972, Marion Boyars, 97–103. o.
[52] Hollan, D. W. – Wellenkamp, J.: *The thread of life. Toraja reflections on the life cycle*. H. n., 1996, University of Hawaii Press, 160–190. o.
[53] Volkman, T. A. Visions and revisions. Toraja culture and the tourist gaze. *American Ethologist* 17. évf. (1999) 1. sz. 91–110. o.
[54] Georg Kühlewind: i. m. 73. o.